

Ivan Klinec: Naša spoločná budúcnosť

V roku 1987 vypracovala Svetová komisia pre životné prostredie a rozvoj pod vedením nórskej političky Gro Harlem Brundtlandovej správu Naša spoločná budúcnosť, v ktorej formulovala princípy trvalo udržateľného rozvoja (sustainable development). Táto správa bola v tom istom roku predložená Valnému zhromaždeniu OSN. Jej preklad vydalo pražské nakladateľstvo Académia (1991) a teraz ju možno dostať na knižnom trhu.

Správa Naša spoločná budúcnosť sa zaoberá alarmujúcim stavom životného prostredia na Zemi a poukazuje na možné východiská, ktoré vidí v prechode ľudstva na trvalo udržateľný rozvoj. Jedným zo záverov správy je, že ľudstvo je schopné urobiť svoj rozvoj trvalo udržateľným, čiže môže zaistiť svoje súčasné potreby bez toho, aby obmedzilo možnosti budúcich generácií. Správa obsahuje tri časti zamerané na spoločné záujmy ľudstva pri záchrane životného prostredia na Zemi, spoločné úlohy, ktoré z týchto záujmov vyplývajú a spoločné snahy, v ktorých by sa malo spojiť úsilie ľudstva.

Filozofia správy je postavená na skutočnosti krízového stavu, v ktorom sa v súčasnosti ľudstvo nachádza. Doterajšie delenie rôznych globálnych kríz na krízu životného prostredia, krízu ekonomického rozvoja alebo energetickú krízu stráca svoje opodstatnenie. Medzi jednotlivými oblasťami sa dnes strácajú hranice. Realitou je existencia jednej globálnej krízy, pred ktorou ľudstvo stojí. Riešiť túto krízu možno za predpokladu zmeny prístupu k otázkam životného prostredia a hospodárskeho rozvoja. Starostlivosť o životné prostredie a hospodársky rozvoj nie sú nezávislé úlohy, ale naopak, sú nerozlučne spojené. Hospodársky rozvoj nemôže byť úspešný, ak sa opiera o upadajúcu základňu prírodných zdrojov, a životné prostredie nemožno ochraňovať, ak sa hospodársky rast dosahuje za cenu ekologickej skazy.

Tieto otázky predstavujú vzájomne prepojený a veľmi zložitý systém príčin a následkov, v ktorom:

- krízové javy v životnom prostredí (ekologické stresy) navzájom súvisia,

- ekologické stresy súvisia so štruktúrou a spôsobmi hospodárskej činnosti,
- ekologické a ekonomické otázky súvisia s mnohými sociálnymi faktormi,
- systémové správanie sa uplatňuje nielen vo vnútri jednotlivých štátov, ale aj medzi nimi.

Najvyšší cieľ rozvoja

Koncepcia trvalo udržateľného rozvoja obsiahnutá v správe vychádza z predpokladu, že uspokojovanie ľudských potrieb a túžob je najvyšším cieľom rozvoja. Lenže vieme, že ani základné potreby veľkého množstva ľudí v rozvojových krajinách nie sú uspokojované a svet, v ktorého niektorých častiach vládne chudoba a nespravodlivosť, bude vždy náchylný na ekologické a iné krízy. Trvalo udržateľný rozvoj vyžaduje a predpokladá, že sa budú uspokojovať základné potreby všetkých ľudí a, že pritom takisto všetci budú môcť lepšie naplniť svoje túžby po lepšom živote. Ak má životná úroveň presiahnuť základné minimum, musia životné spotrebné štandardy všade na svete prihliadať na zaistenie dlhodobej udržateľnosti. Mnohí z nás však žijú nad ekologické možnosti prírodných zdrojov, čo vidíme napr. v prípade energetickej spotreby. Uvedomelé potreby sú spoločensky a kultúrne podmienené a trvalo udržateľný rozvoj by mal preferovať také hodnoty, ktoré neprekračujú ekologicky prijateľnú úroveň spotreby a, ktoré sa môžu stať predmetom rozumného snaženia pre všetkých. Uspokojovanie základných potrieb čiastočne závisí od dosiahnutia plného potenciálu rastu.

Trvalo udržateľný rozvoj preto tam, kde potreby ľudí teraz nie sú uspokojované, jednoznačne predpokladá hospodársky rast, inde sa môže odvíjať v súlade s ním, ak sa v jeho obsahu uplatnia ekologické i sociálne princípy trvalej udržateľnosti a nevykorisťovania. Rast sám osebe však nestačí. Vysoká výroba a masová chudoba môžu existovať vedľa seba a ohrozovať životné prostredie. Trvalo udržateľný rozvoj preto vyžaduje, aby spoločnosť uspokojovala potreby ľudí nielen zvyšovaním produkčného potenciálu, ale aj zabezpečením spravodlivej príležitosti pre všetkých.

Filozofia trvalo udržateľného rastu by sa mala podľa správy čo najskôr preniesť do praktickej politiky. Svet musí rýchlo stanoviť stratégiu uľahčujúcu prechod štátov od súčasných, často deštruktívnych procesov rastu a rozvoja na cestu trvalo

udržateľného rozvoja. To bude vyžadovať zmeny politických prístupov vo všetkých krajinách, zmeny prihliadajúce tak na vlastný vývoj krajiny, ako aj na jej vplyv na rozvojové možnosti ostatných štátov.

Medzi rozhodujúce ciele koncepcie trvalo udržateľného rozvoja správa zaraďuje:

- oživenie rastu,
- zmenu kvality rastu,
- uspokojenie základných potrieb, ak ide o pracovné príležitosti, výživu, energiu, vodu a hygienické zariadenia,
- zaistenie udržateľnej úrovne populácie,
- uchovanie a posilnenie základných zdrojov,
- spojenie ekologických a ekonomických hľadísk pri rozhodovaní.

Otázky chudoby

Oživenie rastu spája správa najmä s riešením otázky chudoby. Chudoba bráni ľuďom využívať zdroje racionálnym spôsobom a zvyšuje tlak na životné prostredie. Takáto chudoba existuje najviac v rozvojových krajinách a často sa prehĺbila za hospodárskej stagnácie v osemdesiatych rokoch. Nevyhnutnou, ale nie jedinou podmienkou eliminácie absolútnej chudoby v treťom svete je pomerne rýchle zvýšenie priemerného príjmu na obyvateľa, čo je rovnako predpokladom na dosiahnutie obratu v stagnujúcich a klesajúcich rozvojových trendoch. Podnety na hospodársky rast tretieho sveta obsahuje už logika trvalo udržateľného rozvoja. Tá je založená na jednej strane na znižovaní potrieb surovín a energie priemyselných štátov, a tým aj zmenšovaní trhov surovín a ďalších komodít z rozvojových krajín. Na druhej strane sa táto logika zakladá na úsilí rozvojových krajín zameranom na likvidáciu biedy a na uspokojovanie základných potrieb, čo znamená zvýšenie

dopytu na vnútornom trhu po poľnohospodárskych produktoch, priemyselnom tovare a niektorých službách.

Zmena kvality hospodárskeho rastu je podľa správy ďalším cieľom trvalo udržateľného rozvoja. Ten neznamena iba hospodársky rast, ale vyžaduje také vnútorné zmeny, ktoré znížia materiálú a energetickú náročnosť a súčasne zabezpečia spravodlivejšie rozdeľovanie ziskov. Takéto zmeny sú nevyhnutné vo všetkých krajinách ako súčasť opatrení na zachovanie ekologického potenciálu prírodného bohatstva, pre žiaduce prerozdelenie príjmov a na potlačenie tendencií k hospodárskym krízam. Proces hospodárskeho rozvoja musí oveľa výraznejšie zachovávať skutočné kapitálové zdroje. Vo všetkých krajinách, bohatých aj chudobných, je nevyhnutné dosiahnuť to, aby sa do prepočtov hospodárskeho rozvoja v plnom rozsahu zahŕňali aj prírastky a úbytky fondu prírodných zdrojov.

Uspokojovanie základných ľudských je ďalším cieľom trvalo udržateľného rozvoja vzhľadom na to, že aj pri dostatku tovarov a ponúkaných služieb mnoho ľudí nemôže uspokojovať potreby na úrovni slušného života a niekedy ani jednoduchého prežitia. Významnou a najnaliehavejšou úlohou rozvoja je uspokojiť potreby a túžby rastúcej populácie tretieho sveta. Najzávažnejšou základnou potrebou je obživa, čo vyžaduje dostatok pracovných príležitostí. Očakávaný rast počtu pracovných síl v období rokov 1985 až 2000 v rozvojových krajinách vyžaduje vytvoriť nové pracovné príležitosti pre 60 miliónov osôb ročne.

Hospodársky rozvoj musí vytvárať pracovné príležitosti v takom rozsahu a na takej úrovni produktivity, ktorá by umožnila aj chudobným domácnostiam udržiavať si minimálnu životnú úroveň. Z hľadiska životného prostredia sú veľmi dôležité aj ďalšie vzájomne prepojené potreby: bývanie, zásobovanie vodou, hygienického vybavenia a starostlivosti o zdravie. Nedostatky v týchto oblastiach sú často viditeľnými prejavmi ekologického stresu. Zlepšenie uspokojovania základných ľudských potrieb by sa malo v budúcnosti opierať o iniciatívnu podporu a svojpomoc miestnych spoločenstiev a o efektívne využívanie nenáročných technológií.

Úroveň populácie

Za jednu z hlavných otázok trvalo udržateľného rozvoja správa považuje zabezpečenie trvalo udržateľnej úrovne populácie. Dieťa narodené v krajine s vysokou spotrebou surovín a energie znamená pre svetové zdroje väčšie bremeno

ako dieťa narodené v chudobnejšej krajine. Trvalo udržateľný rozvoj je ľahšie dosiahnuteľný v krajine s počtom obyvateľov stabilizovaným na úrovni zodpovedajúcej produkčnej kapacite ekosystémov. V priemyselných krajinách je miera populačného rastu nižšia ako jedno percento a niektoré krajiny už dokonca dosiahli nulový rast alebo sa k nemu blížia.

Celkový počet obyvateľstva priemyselného sveta by sa z dnešnej 1.2 miliardy mohol zvýšiť na približne 1.4 miliardy v roku 2025. Väčšiu časť svetového populačného prírastku budú tvoriť rozvojové krajiny, kde sa 3.7 miliardy obyvateľov z roku 1985 rozrastú na 6.8 miliardy v roku 2025. Tretí svet nemá nijakú možnosť migrovať do nových krajín a čas ostávajúci na vyrovnanie nerovnováhy je kratší ako mali priemyselné krajiny. Tu pramení potreba rýchleho zníženia tempa populačného rastu najmä v takých oblastiach, kde sa miera prírastku populácie zvyšuje.

Významné miesto v koncepcii trvalo udržateľného rozvoja má ochrana svetových prírodných zdrojov. Ochrana svetových prírodných zdrojov a zaistenie ich obnovy, ak ide o zdroje obnoviteľné, je jedným z nevyhnutných predpokladov uspokojovania potrieb na trvalo udržateľnom základe. Vysoká spotreba v priemyselnom svete, prírastok spotreby nevyhnutný na dosiahnutie minimálneho životného štandardu v rozvojových krajinách i očakávaný populačný rast si vyžadujú podstatné zmeny v doterajších prístupoch.

Uchovávanie a obnova prírody a jej zdrojov nie je však otázkou iba ďalšieho rozvoja, ale je súčasťou našich morálnych záväzkov voči ostatným živým bytostiam a budúcim generáciám. Ak ľudia nemajú inú možnosť, stúpa ich nápor na prírodné zdroje. Rozvojová politika by mala predovšetkým umožniť trvalú obživu ľudí, najmä v oblastiach vystavených ekologickému stresu alebo chudobných na suroviny. Konečné hranice celosvetového rozvoja zrejme určuje dostupnosť energetických zdrojov a schopnosť biosféry absorbovať vedľajšie produkty výroby a spotreby energie.

Významnou súčasťou trvalo udržateľného rozvoja podľa správy je aj zmena doterajšej orientácie vývoja techniky, tak aby venovala väčšiu pozornosť ekologickým faktorom a zvládaniu rizík spojených s touto technikou. Nový smer vo vývoji techniky by mal byť rozhodujúcim spojovacím článkom medzi ľuďmi a prírodou. Technologické inovácie je nevyhnutné podnecovať najmä v rozvojových krajinách, aby tam boli ľudia lepšie pripravení efektívne reagovať na požiadavky trvalo udržateľného rozvoja.

Techniku a technologické procesy vyvinuté v priemyselných krajinách nemožno vždy prispôbiť podmienkam sociálneho, hospodárskeho a ekologického vývoja v rozvojových krajinách, preto musia rozvojové krajiny rozšíriť svoj vlastný výskum, navrhovanie a vývoj vlastnej techniky a vlastných technológií. Výskum a vývoj alternatívnych technológií, efektívnejších a všestranne vyspelejších než tradičné technológie, i výber a prispôsobovanie importovaných technológií by mali vo všetkých krajinách rešpektovať ekologické hľadiská ochrany prírodných zdrojov i záujmy životného prostredia.

Väčšina výskumných úloh riešených komerčnými organizáciami sa venuje výrobným a technologickým inováciám, ktoré majú trhovú hodnotu. Práve tak je však potrebné vyvíjať technológie, ktoré slúžia spoločným záujmom alebo ovplyvňujú spoločné hodnoty, ako je čistejší vzduch alebo dlhší produktívny vek, príp. ktoré riešia otázky vymykajúce sa normálnym cenovým prepočtom jednotlivých podnikov, napr. náklady na odstránenie znečisťovania alebo na zneškodňovanie odpadov.

Verejná politika by mala pomocou stimulov, poplatkov alebo pokút zabezpečiť, aby organizácie hospodáriace na komerčnej báze pri vývoji a zavádzaní novej techniky a nových technológií plne zvažovali ekologické faktory, pretože to za stanovených podmienok bude pre ne výhodnejšie. Rovnaký smer výskumu sa musí uplatňovať aj v organizáciách zakladaných verejnými orgánmi: najmä spoločenské poslanie inštitúcií pracujúcich v ekologicky chýlostivých oblastiach musí zahŕňať ciele trvalo udržateľného rozvoja a ochrany životného prostredia.

Spätost' hľadísk

Stratégiou trvalo udržateľného rozvoja sa v správe ako spoločná niť vinie potreba spojiť pri rozhodovacích procesoch ekonomické a ekologické hľadiská. Obidva aspekty navzdory všetkému v reálnom svete často splývajú. Náprava našich postojov a cieľov, prirodzene aj inštitucionálne usporiadanie na všetkých úrovniach bude vyžadovať výraznú zmenu. Ekonomické a ekologické záujmy nie sú nevyhnutne protikladné. Zlúčiteľnosť ekologických a ekonomických cieľov sa však často stráca v dôsledku uplatňovania individuálnych alebo skupinových záujmov. Rozhoduje sa s malým ohľadom na dôsledky, aké to má pre ostatných ľudí, so slepou vierou v schopnosť vedy nájsť riešenie a s ignorovaním vzdialených dôsledkov dnešných rozhodnutí.

Pre trvalo udržateľný rozvoj je nevyhnutné stanoviť zákonnú zodpovednosť za širšie dôsledky prijatých rozhodnutí. To vyžaduje revidovať právny poriadok a zmeniť inštitucionálnu štruktúru tak, aby právny poriadok a štátne i samosprávne orgány mohli v hospodárskej praxi obhajovať a uplatňovať verejné, perspektívne orientované záujmy. Potrebné úpravy musia vyplývať z predpokladu, že životné prostredie vyhovujúce zdraviu a životu ľudí je nevyhnutnou podmienkou pre všetky ľudské bytosti vrátane budúcich generácií. Pri tomto prístupe sa dostane právo na používanie spoločných aj súkromných zdrojov do správneho kontextu so širšími spoločenskými záujmami. Zákon sám o sebe nemôže spoločné záujmy vnucovať. Môže principiálne predpokladať zodpovedajúce vedomosti spoločnosti aj aktívnu podporu miestnych spoločenstiev, na čo logicky nadväzuje väčšia účasť verejnosti na príprave rozhodnutí týkajúcich sa životného prostredia. To možno dosiahnuť decentralizovaným obhospodarovaním zdrojov, od ktorých závisia miestne spoločenstvá a udelením práv miestnym komunitám vyslovovať zásadné stanoviská k používaniu zdrojov. Preto treba podnecovať občianske iniciatívy, posilňovať rozličné organizácie a upevňovať miestnu demokraciu.

Ekologické ciele treba zabudovať do daňovej sústavy, do metód hodnotenia spoločenskej efektívnosti, do spôsobov výberu novej techniky, do zásad zavádzania nových technológií, do stimulácie zahraničného obchodu i do všetkých zložiek rozvojovej politiky. Spôsoby integrácie ekonomických a ekologických aspektov v rámci právneho poriadku a rozhodovacích systémov jednotlivých krajín je potrebné uviesť do vzájomného súladu aj na medzinárodnej úrovni.

Nastolenie harmónie

Správa uvádza ako cieľ stratégie trvalo udržateľného rozvoja v najširšom zmysle slova nastolenie harmónie medzi ľudskými bytosťami a medzi ľudstvom a prírodou. Predpokladom na dosiahnutie cieľov stratégie trvalo udržateľného rozvoja je transformovanie spoločenského systému do takej podoby, aby to napomáhal.

Takýto spoločenský systém by potom podľa správy obsahoval:

- politický systém, ktorý občanom umožní účasť na rozhodovacích procesoch,

- ekonomický systém, ktorý je schopný vytvárať prebytky a podnecovať pokrok vo vede a technike na vlastnej spoľahlivej základni,
- sociálny systém, ktorý sa stará u účinné riešenia, ak vzniknú napätia z disharmonických dôsledkov rozvoja,
- výrobný systém, ktorý rešpektuje svoje povinnosti uchovať základňu prírodných zdrojov pre ďalší rozvoj,
- vedecko-technický systém, ktorý je schopný kontinuálne vyhľadávať lepšie riešenia,
- medzinárodný systém, ktorý sa stará o všestranne udržateľné spôsoby obchodu a finančnej politiky,
- administratívny systém, ktorý je pružný a zároveň schopný sám seba korigovať.

Realizácia princípov a cieľov stratégie trvalo udržateľného rozvoja by mala ľudskému spoločenstvu zabezpečiť väčšie šance na oveľa bezpečnejšiu, oveľa bohatšiu a oveľa nádejnejšiu budúcnosť.

Preklad a vydanie správy Naša spoločná budúcnosť i jej uvedenie na náš trh predstavuje významný edičný čin pražského vydavateľstva Académia, ktoré tak sprístupnilo jednu zo základných prác tohoto druhu. Jej zverejnenie odštartovalo snahy ľudstva hľadať cesty prechodu k trvalo udržateľnému rozvoju. Táto publikácia je prvou spomedzi štúdií venovaných problematike trvalo udržateľného rozvoja a znamená prelom v pohľade ľudského spoločenstva na problematiku záchrany životného prostredia na Zemi. Možno iba ľutovať, že sa nedostala k našim čitateľom skôr. Filozofia tejto práce však môže aj v súčasnosti napomôcť prechodu našej spoločnosti na trajektóriu trvalo udržateľného rozvoja.

Hospodárske noviny, 9. 8. 1993